

TÜRKÇEDE FİLDEN İSİM YAPMA EKİ -P

The Noun Forming Derivational Suffix from Verbs in Turkish: -p

M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU*

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 7-17

Öz: Bu çalışmada G. Clauson'ın bir makalesinde 8.yy.dan önce kullanılan ekler listesinde ele aldığı -p fiilden isim yapma eki incelenmiştir. Önce bu ekle ilgili yazılanlar irdelenmiş; sonra bu ekin geçtiğini düşündüğümüz ap (ab), alp, çöp, ip (yıp), kap, kip, küp, hep (kop), sap, sarp, tüp kelimeleri tek tek ele alınmıştır. Bu kelimelerde ekin mevcut olup olmayacağı daha önce yapılan çalışmalar ve etimoloji sözlüklerinin yardımıyla irdelenmiştir. Sonuç olarak bu kelimelerin çoğunda bu ekin mevcudiyeti delilleriyle ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler : -p, fiilden isim yapma eki, arkaik ek, Ana Türkçe, ap (ab), alp, çöp, ip (yıp), kap, kip, küp, hep (kop), sap, sarp, tüp

Abstract: In this study, it is dealt with the noun forming suffix from verbs: “-p” which is discussed by G. Clauson in one of his articles about a list of affixes used before the 8th century. First the literature on this suffix is scrutinized. Then, we inspected one by one the words we thought ending with this suffix, ap (ab), alp, çöp, ip (yıp), kap, kip, küp, hep (kop), sap, sarp and tüp. Whether this suffix is present in these words is scrutinized with the aid of former studies and dictionaries of etymology. As result, the presence of this suffix in most of these words is proven with evidence.

Keywords: -p, noun forming suffix from verbs, archaic affix , Basic Turkish, ap (ab), alp, çöp, ip (yıp), kap, kip, küp, hep (kop), sap, sarp, tüp

Giriş

Bu makalenin yazımı safhası, hocam Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Beyle bir yeterlilik jürisi için Konya'ya giderken başladı. Ben, yolculuk esnasında okumak üzere yanıma Dil Araştırmaları Dergisi'nin 1. sayısını almıştım. Bu dergide Uluhan Özalın'ın G. Clauson'dan çevirdiği “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler” başlıklı tercüme dikkatimi çekti. Türkçenin etimolojik sözlüğünü yazan bir şahsın dikkat ve tespitleri benim ve öğrenme açısından öğrencilerim için önemliydi. Clauson, bu yazısında,

“8.-11.yy.larda kullanılan kelimelerde tespit ettiğimiz bazı ekleri bu kelimelerden attığımızda elimizde kalan kelime kökünün günümüzde hatta bazılarının 8.yy.da bile kullanılmadığı görülür. Bu durum bazı eklerin çok önceden kullanımdan düştüğünün ve söz konusu kelimelerin de dilin daha önceki dönemlerine dayandığının bir kanıtıdır.” diyordu.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE. mfatihkr@gmail.com. Gönderim Tarihi: 03.04.2015 / Kabul Tarihi: 10.11.2015

1 “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler” Çev. Uluhan Özalın, Dil Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1 Güz 2007, 185-196 ss. (orijinali: Sir Gerard Clauson, Studies in Turkic and Mongolic Linguistics 1962, New York: Royal Asiatic Society Books, 140-159).

Clauson'un makalesinde ele alınan ek sayısı yüzden fazladır ve bu çok ciddi bir sayıdır. Bu eklerin içinde hocayla benim en çok dikkatimizi çeken ek -p fiilden isim yapma eki olmuştur. Hocamla günlük konuşmalarımızda üzerinde durduğumuz, tartıştığımız bazı ekler olurdu ama -belki de yolculuktan- bir ek üzerinde bu kadar durmamıştık. Clauson, bu ek için

“-p: İşlek bir zarf-fiil ekidir. ETG &126'da -p ile biten tek heceli üç kelimenin (ör: kop ”hepsi”) sıfat olarak kullanılan zarf-fiiller olduğu belirtilmiştir. Fakat etimolojileri şüphelidir ve bunlara benzer iki heceli başka kelime yoktur” diyerek hem Gabain'e atıf yapmış hem de bu üç kelimenin etimolojilerinin şüpheli olduğunu belirtmişti (Clauson 2007: 192). Gerçekten de Gabain -p ekini fiilden isim yapan ekler kategorisine de almış ve

“-p: Çok seyrek, artık canlı değildir; belki de eş sesli zarf-fiil ile aynıdır & 230.

tolp “bütün, hep” (tol- “dolmak”)

top “hep, bütün” (* to-“dolu olmak, dolmak”)

kop “bütün” (* ko- “koymak, ko-d + ur-u “tamamıyla, tam”, şüphesiz bu kökten gelir”) demiştir (Gabain 1988: 54).

Clauson'un da dikkat çektiği gibi Gabain, hangi anlam ilişkisiyle ko- fiilden kop'u getirmiştir; burası tartışmalıdır. Acaba koya koya tamamlanmış, bütünleştirilmiş, bitirilmiş bir şeye mi dikkat çekilmiştir?

Ekin kalıplaşıp kalıplaşmadığına ve arkasından isim yapma ekleri alıp almadığına da bakmak gerekir. Eski Türkçede *inçip* (< *inç-i-p) ”böylece” ve *tolp* (<*tol-p) “bütün, hep” kelimelerinde bu kalıplaşmayı görmekteyiz (Eraslan 2012: 419). Ercilasun, Kutadgu Bilig Grameri –Fiil– adlı eserinde -p zarf-fiil ekinin fonksiyonlarını belirtirken KB'de geçen zarf-fiilleri sıralayarak “yukarıdaki zarf-fiillerin bir kısmını ‘-mak suretiyle’ ve ‘-erek’ şeklinde bugünkü Türkçeye çevirmek mümkündür... Bir kısmını isimlerle karşılamak daha uygundur: muñadıp “sıkıntıyla, keder içinde, sabırla” demektedir (Ercilasun 1984: 178). Öner, -p zarf-fiilinin -rAk ekiyle birleşerek -prAk yapısı oluşturduğunu örnekleriyle belirtmiştir (Öner 2007: 70,71). Oğuz Kağan Destanı'nda geçen

Andın song ırde bolup-da agalarını inilerni çarlap kildürdi “Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırtdı.”; Muz dağlarda köp soguk bolup-dın ol beg kagardın sarunmuş irdi “Muz Tağ'da çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı.” (Bang-Rahmeti 1936: 24,30) cümlelerinde geçen **bolup-da** ve **bolup-dın** örneklerine bakarak C. Brockelmann -p ekinin isim karakterli olabileceğini belirtmiştir (Brockelmann 1954: 187). Ancak, Eraslan bu yapıların bolup turur+da>bolupda, bolup turur+dın> bolupdın değişmesiyle hece yutulmasından ortaya çıkabileceğini söyler (Eraslan 2014: 1). Bu konuyu tartıştığımız Ahmet Bican Hoca, ”hiç eskiye gitmeye gerek olmadığını, bugün söylediğimiz ‘tek tek basarıktan, bade süzerekten’ türküsünde de aynı yapının olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak bu kalıplaşmaların hepsinde bir zarf-fiil sezilmektedir.

Bu açıklamadan sonra ben -p ekinin **ap (ab), alp, çöp(?), ip (yıp), kap, kip, küp (?), hep (kop), sap, sarp, tüp** gibi kelimelerde mevcut olabileceğini düşünmekteyim. Bu itibarla bu kelimeleri tek tek ele alıp öncelikle etimoloji sözlükleri olmak üzere bu

kelimelerle ilgili görüş bildiren araştırmacıların çalışmalarına bir göz atarak böyle bir ekin var olup olamayacağını ortaya koymaya çalışacağım.

İnceleme:

Av < ab (p) :

Av “sürüden ayrılmış, yolunu şaşırılmış”. Clauson, kelimeyi a:v şeklinde ele almış ama bir açıklama yapmamıştır (Clauson 1972: 3). Hacıeminoğlu aşağıda da belirteceğimiz gibi a-“ayrılmak, uzaklaşmak, değişmek vb.” fiil kökünün varlığını 5 sayfa süren izahla ve elliden fazla örnek vererek açıklamıştır (Hacıeminoğlu 1991: 25). Gülensoy, kelimeyi “*av*” karada veya denizde evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi” < *âb şeklinde ele almış ve Sevortyan’ın âw ile âk/âğ (ağ) arasında ilişki kurmasına ET döneminde b/w/ğ nöbetleşmesinin olmadığı yönünde itiraz etmiştir.

Hacıeminoğlu, buradaki örneklerle *adım*<ad-ı-m ve *adak*<ad-ak’ı almış fakat *apış* kelimesini almamıştır. Bence *apış* “ayakların ayrılma yeri”dir ve *apış*<a-p (f.i) + ı (i.f.) -ş (f. i.) şeklinde izah edilmelidir. Ana Türkçede kelime sonunda bir -b sesi düşünülemeyeceği için kelimenin en eski şekli Clauson ve Starostin’in de belirttiği gibi uzun ünlü bir şekilde *Āp olmalıdır (Starostin vd. 2003: I/512). Tekin’in de belirttiği gibi aslı uzun ünlülerden sonraki ötümsüz sesler sedalılaşılarak -p ötümsüz sesi -b’ye dönmüştür (Tekin 1975: 179). Buradaki sıkıntı, ötümlüleşmenin yazılı metinlerde Karahanlı Türkçesinden sonra görülmesindedir.

Alp:

Clauson, kelimeyi *alp* şeklinde ele almış, başlangıçta “üstesinden zor gelinen, dayanıklı, sert” anlamlarına geldiğini belirtmiş, fakat etimolojisiyle ilgili bir açıklama yapmamıştır (Clauson 1972: 127–128). Sevortyan, kelimenin lehçelerde *alp*, *âlp*, *alip*, *alîp*, *ulâp*, *elp*, *alb* şekillerinde geçtiğini belirterek “kahraman, cesaret, yiğitlik, cesareti, büyük, zor, güç, bütün, mükemmel, pek” gibi anlamlara geldiğini ifade eder. Sonra sırasıyla Vambery’nin kelimeyi *al*, *ol*, *ul*, *ül* “büyük, yüksek” kelimelerine bağlamasına, örneklendirilmediği için karşı çıkar. Kononov’un kelimeyi *al-* “almak, götürmek” fiiline bağlamasına ve Mğ. *alba(n)* ”hizmet, suçluluk” karşılaştırmasına ve Malov’un *alba*<**alpa* “vergi” = ET. *alp* “kahraman” krs. *alban-* “vermek, mecburi hizmet vermek” şeklindeki karşılaştırmasına bir yorum yapmasa da Ramstedt’in *alp* kelimesinin Kor. *ar-* “bulunmak” ve *aphe*, *aphē* ”ön, önde”; Mğ. *alpa-gut* “iyi niyetli; yüksek sınıf”; Tung. *ap-kalka* “en büyük, öncül” kelimelerinin Genel Türkçedeki değişimi olarak göstermesine, Doerfer’in bu açıklamayı anlam bakımından az ikna edici bulan itirazını belirterek bir nevi cevap verir (Sevortyan 1974:139). Gülensoy, kelimeyi “*alp* ‘alp, yiğit’ = ET. *alp*; OT. *alp* (DLT) < ET. Ālp, Uyg. Br. Ālp” şeklinde ele almıştır (Gülensoy 2007: 408). Kelime Eren’de yoktur.

Kelime Türk lehçelerinin büyük bir kısmında *alp* şeklindedir. Bu kelime diğer Altay dillerinde de bulunmaktadır (Starostin vd. 2003: I/512). *Av* < ab (p) maddesinde a- için yapılan açıklama bu kelime için de söz konusu olmalıdır. Zira al- ve at- fiil köklerinde

filin yönü farklı olsa da “bulunduğu yerden ayrılmak” anlamı vardır. Aynı açıklamayı kilve kit- için de düşünebiliriz. Öyleyse al(i)p “alan, ele geçiren; zorla alan” açıklamasını düşünebiliriz. Ancak al- kökünün Ana Altaycadaki *äl- “yıkmak, öldürmek” (Starostin vd. 2003:I/291,292) köküne bağlanabileceğine de dikkat çekmeliyiz.

Çöp:

Clauson, kelimeyi *çö:b* şeklinde ele almış, başlangıçta “çökelti, tortu, vb.”, sonraları “kıymık, saman; değersiz” anlamlarına geldiğini belirtmiş ve Far. *çûb* “sopa” kelimesinden geldiği iddiasının yanlış olduğunu, bazen bu iki kelimenin karıştırıldığını belirtmiştir (Clauson 1972: 394). Eren, kelimeyi almış, *çöp* “sap, dal veya tahta parçası; süprüntü” anlamını vermiştir. Eren’e göre kelimenin Farsçadan geldiği yolundaki açıklama tartışmaya açıktır (Eren 1997: 100). Gülensoy, *çöp* “çöp” = OT. *çöp* “şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü” *öp*, *çör çöp* ~ *çöpik* ~ *şöpik* (DLT) < ? *çö* [~ *ço*] -p krs. *çök*- < **çö-k-* fiili” açıklamalarıyla kelimeyi ele almıştır (Gülensoy 2007: 256).

Burada Gülensoy’a katılıyorum. Çünkü “kir, pislik, çöp” anlamlarında Ana Türkçede **çöp*; Ana Moğolcada **çöb*; Ana Tunguzcada **çupa* olan ve Farsçadan etkilenmesi mümkün olmayan, Türk lehçelerinde de görülen bu kelimenin Farsça olma ihtimali çok zayıftır. Nitekim István Vásáry, Macarcada *çöp* ve türevlerini incelerken kelimenin Farsça olamayacağını, *çöp* kelimesinin Türkçe olduğunu ifade etmiştir (Vasary 2012:121-123). Bugün bile *çök*- ve *çöm*- örneklerinden çok rahat bir şekilde bir **çö*- köküne gidilebilir.

Tüp>dip:

Clauson, kelimeyi *tü:b* (*d-*) şeklinde vermiş, herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 434-435). Gülensoy, kelimeyi “Dip ‘Asıl, kök, dip, temel’ = OT. *tüp* (DLT) < **tüüp* diye açıklamış ve (T (>d) Ü (>i,e) [Y] P (> b,f,v) şeklinde de ses değişikliklerini göstermiştir (Gülensoy 2007: 287). Ayrıca 947. sayfada kelimenin *tüp* ”alt, dip” şeklinde halk ağzında geçtiğini belirtmiştir.

Starostin kelimenin Eski Türkçede hem -b hem de -p’li olduğunu belirterek Proto Türkçe bir **düp* şekline gitmiştir. Ayrıca Tungus-Mançu dili için bir **dö*- “kuşlar için oturmak” fiilinden “eğer varsa arkaik bir -p ekiyle ilişkilidir” demiştir (Starostin vd. 2003: I/1386-1387). Hacıeminoğlu kelimenin kökü konusunda ti-k- “dikmek”, tü-k- “bağlamak” ve tü-ş- “düşmek” fiilleri arasında kalmıştır (Hacıeminoğlu 1991: 25). Bizce kelime, tü- “tükenmek, bitmek” ile ilgilidir, çünkü dip, bir şeyin bittiği, tükendiği noktadır.

Hep <köp<kop:

Clauson, *kop* ve *köp* kelimelerini farklı kabul etmiştir. Köp’ün orijinal olarak ”iyice, tamamen” anlamlarına geldiğini, daha sonra ”çok” anlamını kazandığını belirtmiş; herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 686). *Kop* kelimesinin ise *ko:- fiilinden -p zarf-fiil ekiyle yapılabileceğini belirtmiştir (Clauson 1972: 579). Sevortyan, kelimenin lehçelerde *köp*, *köb*, *köf*, *kep*, *küp*, *kop*, *gup* şeklinde geçtiğini;

”hep, çok, sık “ anlamlarına geldiğini belirtir. Bang’ın “önceleri şişirilmiş, topaç gibi anlamından sonraları ‘çok’ anlamı oluşmuştur” görüşünü kabul eder. Buna ET üküş ve ükil kelimelerinin ük- “biriktirmek, yığmak“ fiilden geldiğini örnek olarak gösterir. *Köp* kelimesinin büyük bir ihtimalle köp- “artmak, çoğalmak; şişmek; köpürmek; (hamur/saç) kabarmak; kibirlenmek; ağrımak/acımak” fiili ile anlam bağı bulunduğunu belirterek okuyucuyu köp- fiiline yönlendirir. Bu maddede de fiil ve isim temellerinin kökünün semantiğinin açık olduğunu belirtir (Sevortyan 1997:107-109). Gülensoy kelimeyi “hep (z.f.) “bütün olarak” < ET. kop, köp (DLT)” şeklinde ele almış (Gülensoy 2007: 408), *köp* maddesinde de “köp “çok, pek” = ET. (KT) koop ~ kö:p” diye belirterek etimoloji yapmamıştır. Kelime Eren’de yoktur.

Araştırmacıların ko- ve kö- köküne gitmelerinden dolayı kökeni açısından semantik bir sıkıntı olduğu için tereddütlü durduğum ama -p ekinin olduğunu düşündüğüm bir kelimedir. Başlıkta *kop*>*köp* diye belirtmeme rağmen *kop* ve *köp*’ün aynı zamanlarda kullanıldığını ama *köp*’ün yazı diline sonra geçtiğini, ikisinin farklı köklerden gelip aynı anlamı ifade ettiğini belirtmeliyim. Starostin ve arkadaşlarının Tunguz, Kore ve Japoncada kalın sıradan verdikleri kelimenin Türkçede *köp*, Moğolcada **kōb-çin* “tamam, bütün” şeklinde ince sırada olması ve Ana Altaycada **k’öp*’i şekline gitmeleri benim tereddüdümü arttırmıştır (Starostin vd. 2003: I/840). Daha önce Saha Türkçesinden hareketle köt- fiilini açıkladığım çalışmamda Ana Altayca bir **kōō-* veya **hōō-* fiilinin mevcut olduğunu, “çıkma, kabarmak, yükselmek, artmak, dışarı çıkmak, taşmak” manalarına gelen *köp-* (<*kö-p-) fiilinin de buna bağlanabileceğini belirtmiştim (Kirişçioglu 2007: 1361 vd.). Bundan 90 yıl önce Bang’ın kelimeyi “*köp* ‘çoh’, herhâlde *kö-p’den” tarzında açıklaması bizi destekler niteliktedir (Bang 1980: 13).

İp <yip:

Clauson, kelimeyi *yip* şeklinde vermiş, herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 870). Eren de kelimeyi almış, etimoloji vermemiştir (Eren 1997: 192). Gülensoy, kelimeyi “*ip* ‘ip’ < *yip*” şeklinde almış, etimoloji yapmamıştır (Gülensoy 2007: 256).

Hacıeminoğlu dışındaki araştırmacılar belki de eski şeklin *yip* olmasından dolayı kelimeyi açmamışlardır. Bugün il- ve ip örneklerinden bir *i- köküne gidebiliriz. Ama eski şekillerde yazı dilinde *yip*, muhtemelen konuşma dilinde *ip* şeklinde görülen kelimenin kökünün ben ı- “göndermek, iletmek” şeklinden (krş: ina->ina-; yına-) anlam genişlemesiyle

“bağlantı, ilişki kurmak” anlamlarını kazanıp **ip* şekline geldiğini düşünmekteyim. Hatta Eski Türklerin çadır kurarken ip’in ne kadar önemli olduğunu düşünürsek *ép*>*eb*>*ev* şekline bile gidebiliriz. Burada Proto Kore **ip* “kapı”, Proto Japon *ipúa* “kulübe, kapı” şekilleri beni böyle bir tıdıgsızlığa itmiştir (Starostin vd. 2003: I/189,I/577-8).

Kap:

Clauson, kelimeyi *ka:b* “deri çanta, matara, çuval” şeklinde vermiş, herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 578). Sevortyan, kelimenin lehçelerde *kap*, *kâp*,

kâp, *kab*, *xap* şekillerinde geçtiğini belirterek kelimenin Ana Türkçe şeklinin **kâp* “heybe, kese, çuval, cep” olduğunu (Yak. *xaa*<**kaa*) ifade eder. Sonra Räsänen’in *kaap* ve Yak. *xaa* kelimelerinin aslında anlamlarının aynı (bir şey konan şey) olduğu ve *kaap* kelimesi ile *kaw~kav* “ağacın kabuğu, yılanın derisi” kelimelerinin bağlantılı olduğu görüşünü belirtir. Ayrıca Doerfer’in, Poppe ve Ramstedt’in kelimeyi Moğolca ve Korece *kaap* (hatta Jap. *kawa* (<**kapa*)”deri) kelimesine bağlamasına karşı çıktığını belirtir ama kendisi bir fikir ifade etmez (Sevortyan 1997: 266,267). Gülensoy, kelimeyi “*kap* ‘içine sıvı, katı, gaz konulan oyuk nesne’ = OT. *ka* ~ *kap* “kap, tulum, çuval, dağarcık” (DLT) < **ka*(p) : ~ *ha* (Yak.)” şeklinde ele almış (Gülensoy 2007: 459), fakat 446. sayfada *kab* kelimesini ele alırken “*kap* (DLT) < *ka-p* diye açmıştır. Kelime Eren’de yoktur. Ercilasun’a göre DLT’de *ka-* fiili vardır ve iki farklı *kap* kelimesi mevcuttur; “örtü” anlamındaki *kap* kelimesini mutfak eşyası olan *kap*’tan ayırmak gerekir. Bütün dünya dillerinde kullanılan *kap* (İng. Cup, Fr. chope, Arp. كوب) Sümerce kökenli gezgin bir kelimedir ve iki *kap* ayrılmalıdır.

Bugün Türkiye Türkçesindeki *kar-*, *kat-* vb. şekillerden bile bir *ka-* köküne gitmemiz mümkündür. Buradan *ka-p* “içine bir şey katılan ve içinde bir şey karıştırılan nesne” şekline gitmemiz kolaydır ve bence bu durum açıktır. Nitekim Atmaca ve Adzhumerova, *kapı* ve *eşik* kelimeleri üzerine yaptıkları çalışmada *kapı* kelimesini incelerken “Kelime, muhtemelen *kap* isminden gelmekte hatta bu kelimeyi de farazî bir **ka-* kök fiiline dayandırabiliriz. Bu basamak **ka-* kökü, daha sonraları *-p+* (f.i.y.) ve *+ı-* (i.f.y.) ve *-g* (f.i.y.) eklerinin getirilmesiyle genişletilmiştir.” sonucuna vararak bizi destekler mahiyette bir açıklama yapmışlardır (Atmaca, Adzhumerova 2010: 23).

Kip:

Clauson, kelimeyi *ki:b* (g-) “kalıp, model” şeklinde vermiş, iyelik ekinin eklenmesi ve erken dönemlerde oluşan bir metaforla *kibi:* (gibi:) “benzer” anlamında kullanıldığını belirtmiştir; bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 578). Gülensoy, kelimeyi “*kip* ‘sağlam, dayanıklı’ = OT. *kip* “kalıp, benzer” açıklamasıyla almış, etimoloji yapmamıştır (Gülensoy 2007: 526). Kelime Eren’de yoktur.

Bütün Altay dillerinde “kalıp, şekil, biçim, form, örnek” anlamlarında kullanılan ve Ana Altaycada uzun ünlülü farz edilen bu kelime için *kigür-*, *kir-* “girmek”, *kit-* “gitmek” fiillerinden bir **ki-* köküne gidebilir, oradan da *kip* “bir şekle girmiş, bir başkasına benzemiş” anlamlarını düşünebiliriz.

Küp:

Clauson, kelimeyi *küp* (*kü:p*) “küp, sürahi” şeklinde vermiş, Güney-Bati lehçelerinde görüldüğünü (?) belirterek herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 687). Sevortyan bu kelime için açıkça görüş bildirmemiştir. Ancak kelimenin Moğ. *küb*-Kalm. *küv* veya Ar. *küp* ile ilgili olabileceğini sezdirmiştir. Sevortyan, *kupa*, *güveç*, *kepçe* gibi kelimelerin birbiriyle bağlantılı olabileceğini belirterek tamamen karıştırmıştır (Sevortyan 1997: 143-145). Gülensoy “*küp* ‘su, pekmez, yağ gibi sıvıları ya da buğday gibi tahılları saklamaya yarayan geniş karınlı, dibi dar toprak kap’ < ET., OT. *küp* (DLT)” açıklamalarını vermiş, etimoloji yapmamıştır (Gülensoy 2007:

256). Kelime Eren’de yoktur. Türkçe Sözlükte kelime “*küp* (I) is. Ar *kûb*” şeklinde verilmiştir (TS 2009: 1284).

Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde *küb* ve *kip* şeklinde geçmesi bu kelimeyi listeme almama sebep olmuştur (Caferoğlu 1968: 119, 123). Kelime bence *küq-* “korumak, saklamak; beklemek” fiiliyle kökteştir ve *kü- kökünden türemiş olması anlam açısından uygun düşer.

Sap:

Clauson, kelimeyi *sa:p* (*sap*) “kılıç, bıçak gibi herhangi bir şeyin sapı” şeklinde vermiş, Kaşgarlı’da kelimenin uzun ünlülü olarak verilmesinin Osm.T. *sapı* (sabı değil) şekliyle hareketle bir hata olduğunu belirterek herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 782). Sevortyan, kelimenin lehçelerde *sap*, *şap*, *xap*, *sıp*, *şip*, *up* şeklinde bulunduğunu ve “tutulacak yer, çalgı aletinin sapı, bitkinin/bıçağın sapı” anlamlarına geldiğini belirttikten sonra Räsänen’in de ifade ettiği gibi kelimenin Mğ. *esi* “sap, tutulacak yer” kelimesiyle anlam bağı olduğunu ama Ramstedt’in kelimeyi Mğ. *sabxa* “yemek yemek için ağaç” ve Kor. *sap* “kazmanın beli” kelimeleriyle karşılaştırmasından anlamca bir sonuca varmanın zor olduğunu belirtir (Sevortyan2003: 194-197). Eren de kelimeyi almış, etimoloji vermemiş, fakat Yak. *sap* “bir dikişlik iplik” kelimesindeki s-’ye dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Eren 1997: 356). Gülensoy, kelimeyi “*sap* ‘1. Bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm; 2. Bir aracı tutmaya yarayan bölüm’ ET. *sap* “sıra” (Alt. Gr. 332; EUTS 197), OT. *sap* “kılıç veya bıçak sapı” (DLT) < *sa-p” şeklinde vermiştir (Gülensoy 2007: 731-732). Ayrıca 732. sayfada *sap-* fiilini verirken < *sa-p- “yön değiştirmek” diye bir açıklamada bulunmuştur.

Burada öncelikle Ramstedt ve Räsänen’in verdiği Moğolca ve Korece örneklerin Starostin’de görülmediğini belirtelim (Starostin vd. 2003: II/1233). Ayrıca *sap*, Sahaca’da *tutaax* veya *umnas*’tır. Sahacadaki *up* acaba nereden gelmiştir. Herkesin dikkat çektiği Sahacadaki *sap* “iplik” muhtemelen ya- “kapamak, örtmek, gizlemek” > sa- fiilinden -p ile yapılmıştır. Sap muhtemelen önce bitki sapıyken yani bitkinin tutacak yeriyken göz kelimesinin anlam genişlemesiyle diğer nesnelere de yayıldığı gibi anlamını genişletmiştir.

Sarp:

Gülensoy, kelimeyi “*sarp*: ‘1. Dik, çıkılması ve geçilmesi güç, yalman; 2. (mec.) güç, güçlük’ < *sar- ‘sertlemek, kızmak’ + -p; And. Ağz. Sarp adam “pazarlıkta kolay anlaşılamayan çetin kimse” (DS, X/3548)” şeklinde vermiştir (Gülensoy 2007: 739). Ancak Gülensoy’da *sar-* fiilinin sekizinci anlamı “sarılıp tırmanmak”; Anadolu ağızlarındaki dördüncü anlamı da “tırmanmak” (DS. X/3547)’tır (Gülensoy 2007: 734-735). Eren de kelimeyi almış, etimoloji vermemiştir (Eren 1997: 357). Clauson, kelimeyi *sarp* şeklinde vermiş, temelde “zor” anlamından genişleyerek “dik, kaba, ulaşılmaz” gibi anlamlar kazandığını belirterek herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 845). Bizce “ulaşılması güç” anlamı gerek dağ gerekse kaba adam için geçerlidir.

Top:

Clauson, kelimeyi *to:b* şeklinde vermiş, genellikle -p'li kullanıldığını ve “top” anlamına geldiğini ve Kaşgarlı'nın etimolojisinin yanlış olduğunu belirterek herhangi bir etimoloji yapmamıştır (Clauson 1972: 434). Gülensoy, kelimeyi *top* “Genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lastikten yapılmış toparlak oyun aracı”.= ET. top (EUTS, 247: tapolu “toplu”) ,~ OT. top ~ topık (DLT) < *to- “şişmek, kabarmak” + p” şeklinde ele almıştır (Gülensoy 2007: 910-911). *Toma* kelimesini açıklarken de “*toma* ‘tombul’ (< *to- “yuvarlak topak olmak+m+a) şeklinde izahat vererek bu kökten geldiğini düşündüğü *tomak* / *tomar* / *tomruk* / *topla-* / *toparla-* / *tombalak* / *tombul* / *tomurcuk* / *toparlak* / *tonton* / *topaç* / *topuk* / *topak* gibi kelimeleri örnek olarak vermiştir (Gülensoy 2007: 907). Kelime Eren’de yoktur.

Burada önce Kaşgarlı'nın ne dediğine bakmak lazım diye düşünüyorum. Kaşgarlı “nitekim *to.p* sözü de ‘topık’tan gelmiştir’ demiştir (Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 139, 316). Bence kökün *to- olduğu aşikârdır. Bu kökten *to-l-*, *to-d-*, *to-k* ve *to-p* “dolmuş, tamamlanmış, bütün” şekilleri türemiştir. Kelime muhtemelen şişkin bir karına benzemesinden hareketle “top” anlamı kazanmıştır.

Bu açıklamalardan sonra ek hakkında görüş bildiren araştırmacıların çalışmalarına bir göz atalım:

Böyle bir ekin var olabileceğini muhtemelen ilk önce W. Bang söylemiştir. Bang Türkoloji Mektupları’nda “*köp* ‘çok’ herhâlde <*kō-p’den” (Kaup 1980: 13) ve “top ‘yığın, toplantı, miktar’ <*to-p” (Kaup 1980: 25) açıklamalarını yapmıştır. Türkiye’de ekle ilgili görüş bildirenlerin başında Necmettin Hacıeminoğlu gelmektedir. Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller adlı kitabının 2.baskısının önsözünde

“... Bugüne kadar bütün dilcilerin kök kabul ettiği tek heceli isim ve fiillerin kök değil, gövde olduğunun ispat edilmiş olmasıdır. Meselâ:

1- “bağlamak” mânâsındaki il- fiili kök değil, aynı mânâdaki i- kökünden -l- ekiyle genişlemiş bir gövdedir.

2- “*ip*” kelimesi de bağlamak manasındaki i- kök fiilinden -p eki ile türetilmiş isimdir.

3- in- “inmek” fiili kök değil, bağlamak mânâsındaki i- kök fiilinden -n- eki ile genişlemiş bir gövdedir. Çünkü havadaki uçağın yere inmesi “toprağa bağlanması” olayıdır.

tüş- fiili de kök değil, bağlamak mânâsındaki tü- kökünden -ş- eki ile genişlemiş gövdedir. Çünkü yukarıdan bırakılan bir cismin düşmesi de toprağa bağlanma olayıdır. Nitekim *düğüm* kelimesi de bu tü- kökünden türemiştir.” (Hacıeminoğlu 1991: 10) diyerek örneklerle tezini desteklemiş; akabinde a- “ayrılmak” fiilinden a-ç- ; a-d- ; a-r- gövdelerinin türediğini belirtmiştir (Hacıeminoğlu 1991: 19).

Ayrıca i- fiilinden “il- < i-l- “bağlamak” ; iş- < i-ş- “bağlamak” (Abuşka Sözlüğü) örneklerine dikkat çekerek “Nitekim iş < i-ş- “eş, dost” ve ip < i-p isimleri de bu fiilden yapılmıştır. Buradaki “p” fiili gerçekleştiren vasıta. Böylece -p ile fiilden isim yapıldığı da anlaşılabilir.” demektedir (Hacıeminoğlu 1991: 25).

Hacıeminoğlu'nun -p ekiyle ilgili örnek ve tekliflerini de aşağıda gösteriyorum:

“tik- < ti-k- “dikmek, dikiş dikmek; iki kumaş parçasını birbirine bağlamak, ağaç dikmek; fidanı toprağa bağlamak”

tip > dip < di-p “kök”

tü- / tüg- < tü-k- “düğülemek” (ETG; Div.)

tükül- < tü-k-ü-l- “düğümlenmek” (Div.)

tügün < tü-k-ü-n “düğüm” (Div.) “düğün” İki ailenin birbirine bağlanması

tüp< tü-p “kök” Ağacı toprağa bağlayan unsur

tüs- < tü-ş- “düşmek” (Hacıeminoğlu 1991:25) ve

to- “doymak”

toy- < to-d-, tok < to-k, tol- < to-l-

top < to-p “içi dolu” (Hacıeminoğlu 1991: 31) kelimeleriyle göstermiştir.

Hacıeminoğlu bazı kelimelerin (kap, kip) etimolojisi için de bize deliller vermiştir:

“kar- < ka-r- “bir şeyi bir şeyle karıştırmak” (Div.)

kaşık < ka-ş-ı-k “kaşık” (Div.) kelimesinin mevcudiyeti bir de ka-ş- fiili olduğunu göstermektedir.

kat- < ka-t- “katmak, karıştırmak” (Div.) ortak kökün ka- olduğu anlaşılmaktadır.

ki- “girmek”

kigür- < ki-gür < ki-g-ü-r- “içeriye sokmak” (ETG)

kiy- < ki-d- “giymek” Yani elbisenin içine girmek

kiz- < ki-z- “girmek” (ETY)” (Hacıeminoğlu 1991: 27).

Sonuç

Bütün bu açıklamalardan sonra yukarıda belirttiğim iki kelime (*küp* ve *çöp*) problemlili olmakla birlikte bir -p ekinin varlığı açıkça görülmektedir. Tereddütlü olduğum *apış* <(abi-“gizlemek, saklamak”, a-p+ı-ş), *tap* “arzu, istek, meyil” (krş: tap- “hizmet etmek; bulmak”), *sep* “cihaz, çeyiz” (Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 139), (krş: sep-“hazırlamak, teçhiz etmek”), *kabiş*- “bir araya gelmek, toplanmak”(kapçak ”su kollarının kavuştuğu yer”) kelimelerinde bile bu ekin varlığını düşünmekteyim. Hatta bazı araştırmacılarından da cesaret alıp bu listeye *eb*<ip “ev” şeklini de alabilirim. Burada Proto Kore *ip “kapı”, Proto Japon ipúa “kulübe, kapı” şekillerinin olması ve evlenmek, barklanmak, düğün, ıpsız sapsız, başını bağlamak gibi kelimelerin hep iple alakası olması beni böyle bir tıdışsılığa itmiştir (Starostin, vd. 2003: I/189, I/577-8; User 2009:110-1,125-6). Üstüne üstlük Sahacada ve Çuvaşçada yukarıda belirttiğim kelimelerin pek çoğunu görmemize rağmen zarf-fiil eki -p bulunmamaktadır (Ersoy 2010: 400, Kirişçioğlu 1999: 131). Bu da -p fiilden isim yapma ekinin çok eskiden beri geldiğini göstermektedir. Ya ek bilinmeyen dönemlerde sınırlı sayıda kelimeye kalıplaşarak gelmiştir ve sonra işlev değiştirmiştir ya da iki farklı -p eki vardır.

Kaynakça

- ALYILMAZ CENGİZ (2004). *Eski Türkçenin Söz Varlığının Düz Ve Ters Dizimi*, Ankara.
- ATMACA Emine- ADZHUMEROVA Reshida “Kapı Ve Eşik’ Kelimeleri Üzerine” (2010). SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (2010-II) Sakarya, s. 23-45.
- BANG, W.-RAHMETİ G.R., (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul.
- BROCKELMANN, Carl, (1954). *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprache Mittelasiens*, Leiden.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- CLARK, Larry V. (1977). “Mongol Elements in Old Turkic?”, *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 75, 110-168.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University.
- CLAUSON, Sir Gerard (2007). “The Suffixes in Pre-Eight Century Turkish” (Studies in Turkic and Mongolic Linguistics 1962, New York: Royal Asiatic Society Books, 140-159)’den çeviren Uluhan Özalın. “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler”, Dil Araştırmaları Dergisi Cilt: 1 Sayı: 1 Güz, 185-196 s.1, Ankara.
- DOERFER, Gerhard (1963-1967). *Türkische und Mongolische Elemente im neupersischen I, II, III*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- ERASLAN Kemal (2013). “-p Zarf-fiil Eki”, *İstanbul Üniversitesi, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 30 Eylül - 04 Ekim 2013, İstanbul.
- ERASLAN Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERCİLASUN Ahmet B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Ankara.
- ERCİLASUN Ahmet B. ve Z. AKKOYUNLU (2014). *Kâşgarlı Mahmud. Divânı Lugâti’t Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic word formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- ERDAL, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1991). *Dede Korkut Kitabı II. İndeks-Gramer*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERSOY, Feyzi (2010). *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GABAIN, A. Von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yayınları.
- GOLDEN, Peter B. (2000). *The King’s Dictionary. The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth century vocabulaires in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*. Leiden: Brill.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I,II, Ankara: TDK Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara.
- KAUP Willi Bang (1980). *Berlin’deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları*. (Çev. Şinasi Tekin), Erzurum.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2006). “Saha (Yakut) Türkçesinden Hareketle Türk Etimolojik Sözlüğüne Bir Katkı” *I.Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, İzmir, 9-15 Nisan 2006 (Baskı: Ankara 2007)*, c.III, s.1361-1367.
- LESSING, Ferdinand D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, (Çev. Günay KARAAĞAÇ), Ankara: TDK Yayınları.

- NADELYAEV, V. M. - D. M. NASİLOV - E. R. TENİŞEV - A. M. ŞÇERBAK (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- NECİP, Emir N. (1995): *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İklil KURBAN), Ankara: TDK Yayınları.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1936): *Eski Türk Yazıtları I*, İstanbul: TDK Yayınları.
- ÖNER Mustafa (2007). "Türkçede -prAK Zarf-Fiili" *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3 (Eylül 2007), s. 68-73.
- RAMSTEDT, Gustav Johan (1913). Zwei Uigurische Runeninchriften in der Nord-Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30, s. 1-63.
- RÄSÄNEN, Martti (1969). Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türk Sprachen. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae.
- SEVORTYAN E. V. (sonra Levitskaya vd.) (v.I:1974, v.II: 1978, v.III: 1980, v. IV: 1989, v.V: 1997, v.VI: 2003) *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*: Moskva: Nauka.
- STAROSTİN, Sergei, DYBO, Anna, MUDROK, Oleg (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Language*, III.v. Leiden/Boston: Brill.
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî (H. 1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmanî*. İstanbul.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ (1996): c. V (O-T). Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II: Maytrisimit, Burkanlıların Mehdisi Maitreya İle Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.
- TEKİN, Talat (1975). *Ana Türkçedeki Aslı Uzun Ünlüler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- USER, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya.
- VÁSÁRY, István (Çev. Yasemin Çürük) (2012). "Çöp Ve Türevleri: Bir Türkçe Kelime Ailesi Ve Onun Macarcadaki Yansımaları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkojoloji Dergisi* 19, 1 (2012) s. 119-140, Ankara.